

Tomasz ŚLEBODA*, **Janusz KRAWCZYK***, **Sławomir ZIMOWSKI****,
Marcin KOT**

WYSOKOTEMPERATUROWE WŁASNOŚCI TRIBOLOGICZNE STOPÓW Fe-Al

HIGH TEMPERATURE TRIBOLOGICAL PROPERTIES OF Fe-Al ALLOYS

Słowa kluczowe:

stopy Fe-Al, zużycie, współczynnik tarcia

Key words:

Fe-Al alloys, wear, friction coefficient

Streszczenie

W niniejszej pracy poddano dyskusji wysokotemperaturowe własności tribologiczne stopów Fe-Al. Jako materiał wyjściowy do badań zastosowano stop FeAl w formie odlewu oraz otrzymany z proszku stopu. Analizie został poddany wpływ rodzaju stopu na jego własności tribologiczne. Badania tribologiczne wykonano w temperaturze 700°C w układzie trzpień-tarcza. Określono wielkość zużycia oraz współczynnik tarcia. Dyskusji poddano różnice w mechanizmach zużycia tribologicznego badanych materiałów.

---

* AGH Akademia Górniczo-Hutnicza, Wydział Inżynierii Metali i Informatyki Przemysłowej, al. Mickiewicza 30, 30-059 Kraków, tel. (12) 617-35-26.

** AGH Akademia Górniczo-Hutnicza, Wydział Inżynierii Mechanicznej i Robotyki, al. Mickiewicza 30, 30-059 Kraków.

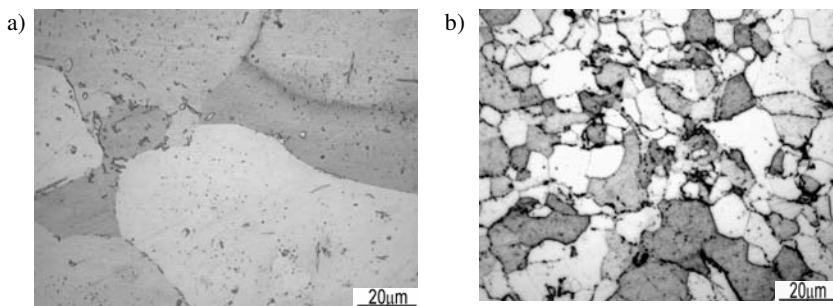
WPROWADZENIE

Stopy z układu Fe-Al są jednymi z najbardziej intensywnie badanych związków międzymetalicznych [L. 1]. Duża odporność na korozję, niższa gęstość oraz porównywalne własności wytrzymałościowe w relacji do odpornych na korozję stali stopowych czynią stopy z układu Fe-Al bardzo atrakcyjnymi dla zastosowań między innymi w przemyśle motoryzacyjnym, okrętowym, chemicznym czy energetycznym. Potencjalne zastosowanie tych materiałów jako stopów konstrukcyjnych jest ograniczone przez ich relatywnie niską plastyczność w temperaturze pokojowej. Domieszki takich pierwiastków jak Ti, Mo czy Si zdecydowanie poprawiają wytrzymałość, natomiast B, C czy Zr korzystnie wpływają na poprawę plastyczności tego materiału [L. 2]. Wykorzystanie technik związanych z metalurgią proszków poszerza możliwości sterowania rozwojem mikrostruktury oraz własnościami tego typu stopów [L. 3–5]. Stosując proszki stopów z układu Fe-Al, eliminuje się problem niejednorodności składu chemicznego w objętości materiału, co jest dużym problemem w wypadku stopów z tej grupy uzyskiwanych poprzez odlewanie.

Ze względu na szereg zalet, takich jak odporność na korozję, dobre własności mechaniczne w podwyższonych czy wysokich temperaturach, stopy Fe-Al są również potencjalnie atrakcyjnymi materiałami do zastosowań na elementy konstrukcyjne cechujące się dużą odpornością na zużycie w środowiskach agresywnych. Jakkolwiek własności fizyczne, mechaniczne czy odporność na korozję stopów z grupy FeAl były wielokrotnie analizowane w wielu pracach badawczych, to niewiele opracowań naukowych poświęconych jest badaniom własności tribologicznych tego typu stopów [L. 6–8]. W niniejszej pracy poddano analizie wybrane wysokotemperaturowe własności tribologiczne stopów z układu Fe-Al.

MATERIAŁ DO BADAŃ

Badaniom poddano zarówno odlew stopu (Rys. 1a), jak i prasowane na gorąco wypraski proszku stopu o wielkości cząstek w zakresie 44÷149 (Rys. 1b). Skład chemiczny wypraski z proszku stopu Fe-Al oraz odlewu przedstawiono w Tabeli 1.

Rys. 1. Stop Fe-Al: a) wypraska stopu, b) odlew stopu

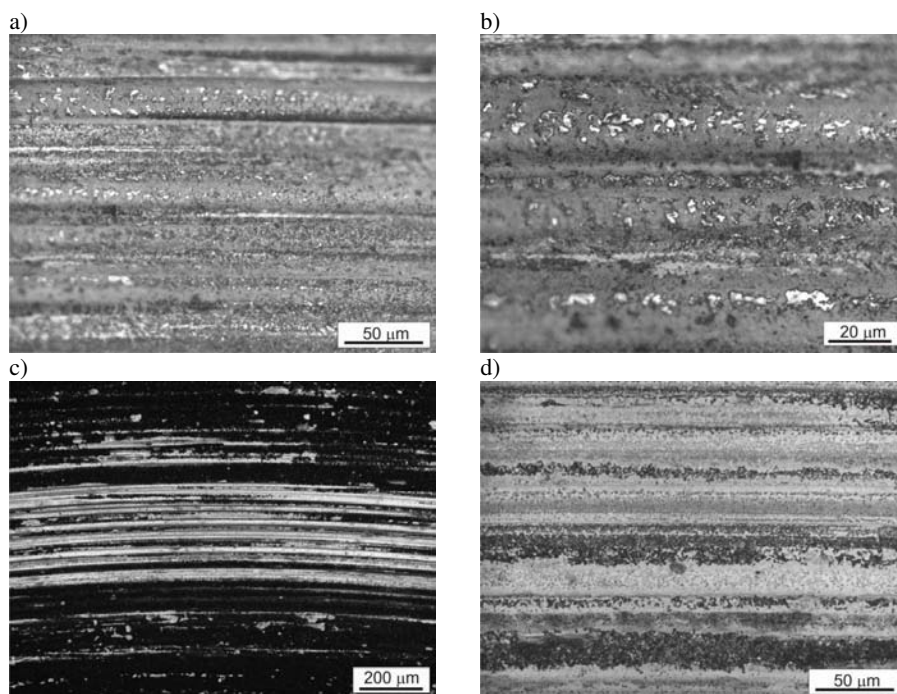
Fig. 1. Fe-Al alloy: a) alloy powder compact, b) ingot

Tabela 1. Skład chemiczny (% masowe) proszku oraz odlewu stopu FeAl użytego do badań
 Table 1. Chemical composition (weight%) of cast and powder FeAl alloy

Stop FeAl	Al	Zr	Mo	Si	B	Cr	C	O	Fe
Wypraska	24,00	0,10	0,42	0,02	0,007	0,005	0,06	0,31	Reszta
Odlew	23,92	0,08	0,33	0,01	0,009	0,020	0,01	–	Reszta

WYNIKI BADAŃ I ICH DYSKUSJA

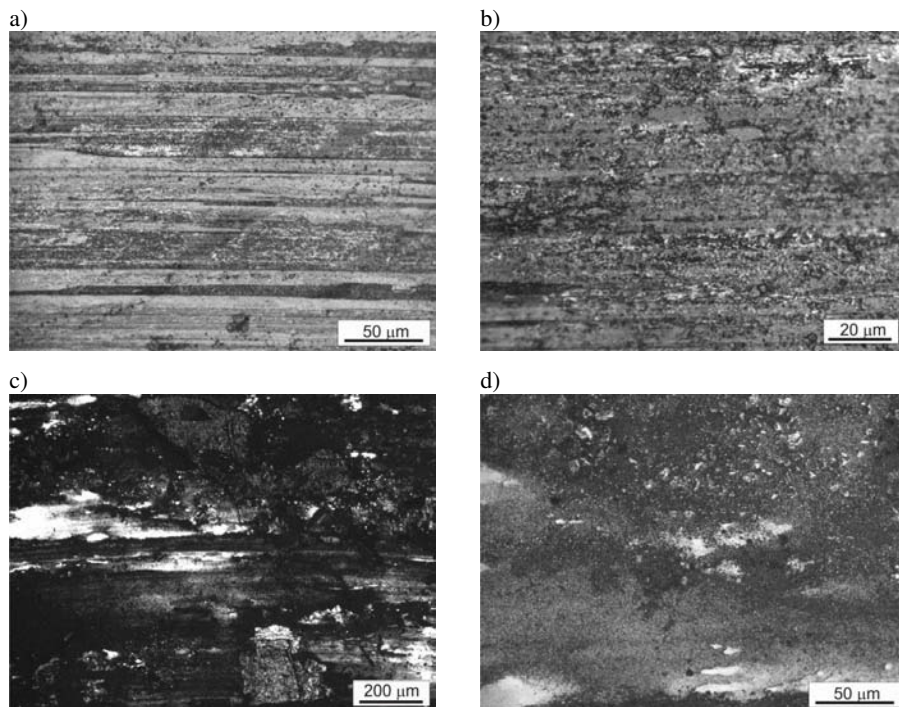
Badania tribologiczne wykonano w układzie trzpień–tarcza na testerze T-21 przy obciążeniu 10 N, w temperaturze 700°C. Testy wykonano przy prędkości 0,1 m/s, w czasie 10 000 s, na drodze 1000 m. Przeciwpórkę w postaci krążka (tarcza) wykonano ze stali narzędziowej HS6-5-2 o twardości 65 HRC. Natomiast próbkę stanowił walcowy trzpień o średnicy 3 mm wykonany ze stopu Fe-Al w postaci wypraski i odlewu. Przed przystąpieniem do pomiarów tribologicznych, układ badawczy wygrzewano w komorze grzewczej, która jest zainstalowana na tribotesterze.

Rys. 2. Powierzchnia próbki z odlewane go stopu Fe-Al oraz przeciwpórkę po teście tribologicznym przy obciążeniu 10 N: a, b) próbka, c, d) przeciwpórkę

Fig. 2. Surface of Fe-Al alloy ingot sample and counter-sample after tribological test under 10 N load: a, b) ingot sample, c, d) counter-sample

Mechanizm zużycia określono poprzez obserwacje mikroskopowe próbek oraz przeciwpróbek po teście tribologicznym. **Rysunek 2** oraz **3** przedstawiają powierzchnie próbek stopu Fe-Al (odlew – **Rys. 2a, b**) oraz wypraska – **Rys. 3a, b**) oraz przeciwpróbek (**Rys. 2c, d** oraz **Rys. 3c, d**).

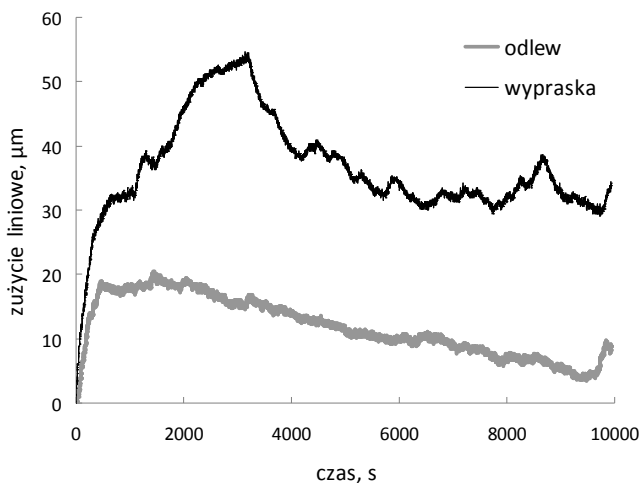

Rys. 3. Powierzchnia próbki z wypraski stopu Fe-Al oraz przeciwpróbki po teście tribologicznym przy obciążeniu 10 N: a, b) próbka z wypraski, c, d) przeciwpróbka

Fig. 3. Surface of Fe-Al alloy compact and counter-sample after tribological test under 10 N load: a, b) compact, c, d) counter-sample

Analiza powierzchni próbek i przeciwpróbek w obszarze toru tarcia wskazuje, że głównym mechanizmem zużycia pary trącej było zużycie ściernie z udziałem utleniania przeciwpróbki. Na powierzchni przeciwpróbki po tarceniu z wypraską widoczne są skupiska produktów zużycia wraz z produktami utleniania przeciwpróbki. Natomiast w torze tarcia przeciwpróbki współpracującej z próbką odlewaną stwierdzono znacznie mniejszą ilość produktów utleniania. Stop Fe-Al w postaci odlewu charakteryzuje się większą odpornością na zużycie i najprawdopodobniej intensywniej usuwa produkty utleniania przeciwpróbki w porównaniu z wypraską z proszku stopu. Potwierdzają to wyniki pomiarów próbek po teście tribologicznym, które wskazują, że próbka wykonana z wypraski uległa zużyciu (starciu) o 10 μm, natomiast próbka z odlewu stopu tylko o 1 μm.

Analiza zmian liniowego zużycia próbek, przedstawiona na **Rys. 4** wskazuje, że początkowo w układzie tribologicznym następuje intensywne usuwanie (przez zużycie ściernie) warstwy utlenionej przeciwpróbki. Ponadto w strefie styku obecne są produkty zużycia pary tarciowej, jak również mogą tam być transportowane stosunkowo grube fragmenty utlenionej warstwy powierzchni stalowej, które są wyrywane z bocznych obszarów toru tarcia, co powoduje „podniesienie” próbki. Efekt ten jest szczególnie widoczny w przypadku wypraski po około 3000 s trwania testu. Jest to związane z większą intensywnością zużycia próbki z wypraski w porównaniu z intensywnością zużycia próbki z odlewu stopu oraz mniejszą zdolnością próbki z wypraski do mikroskrawania powierzchni przeciwpróbki w relacji do próbki wykonanej ze stopu odlewane-go. Wyniki sumarycznego zużycia pary tarciowej (**Rys. 4**) są trudne do jednoznacznej interpretacji, a wyznaczenie intensywności zużycia raczej niemożliwe. Sumaryczna intensywność zużycia pary tarciowej wyznaczona w całym zakresie pomiarowym wynosi ok. $30 \times 10^{-3} \text{ m/m}$ dla wypraski, a dla odlewu ok. $5 \times 10^{-3} \text{ } \mu\text{m/m}$. Natomiast analiza zużycia liniowego w zakresie 300–1000 m sugeruje ujemną wartość intensywności zużycia. Przeprowadzone wstępne testy tribologiczne pozwalają na opis mechanizmu zużycia, jednak dla jego intensywności należy znacząco wydłużyć drogę tarcia.

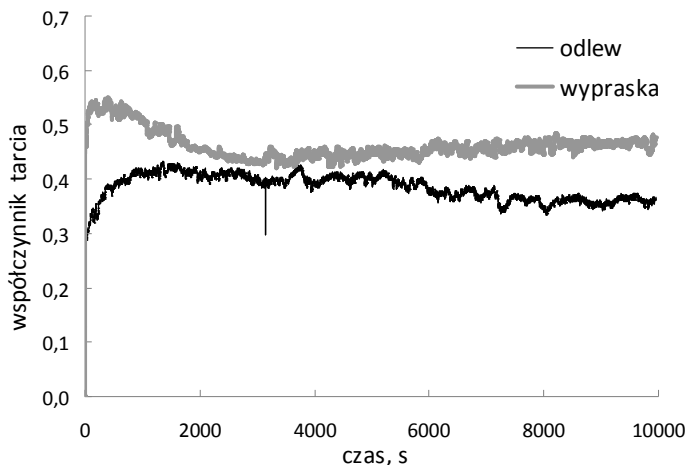

Rys. 4. Zmiany liniowego zużycia próbek ze stopu Fe-Al

Fig. 4. Changes of linear wear of Fe-Al alloy in relation to tribological test time

Wykres zmian współczynnika tarcia próbek stopu Fe-Al w czasie trwania testów tribologicznych przedstawiono na **Rys. 5**. Udział produktów utleniania przeciwpróbki podczas testu powinien obniżać współczynnik tarcia. Jednakże większe zużycie wypraski i wprowadzanie produktów tego zużycia w układ

trący powoduje, że współczynnik tarcia przy współpracy z próbką wykonaną z wypraski (0,44) jest większy niż dla próbki wykonanej z odlewu stopu (0,38).

**Rys. 5. Zmiany współczynnika tarcia próbek ze stopu Fe-Al w czasie trwania testów tarcio-
wych**

Fig. 5. Changes of friction coefficient of Fe-Al alloy in relation to tribological test time

WNIOSKI

- 1) Stop z układu Fe-Al charakteryzuje się dużą odpornością na zużycie w wysokich temperaturach.
- 2) Sposób wytworzenia stopu Fe-Al (odlewanie lub metodami metalurgii proszków) ma istotny wpływ na mechanizmy jego zużycia w danych warunkach tribologicznych.
- 3) Wstępne badania tarcio-
we pozwalają stwierdzić, że ze względu na wysokotemperaturowe własności tribologiczne stopu Fe-Al lepszy jest element w formie odlewu niż otrzymany jako wypraska z proszku tego stopu.
- 4) Istotną rolę w zużyciu zastosowanych par trących odgrywa intensywność utleniania przeciwpółki stalowej.

Badania realizowane w ramach Projektu „Opracowanie nowych zaawansowanych technologii kucia materiałów wysokotopliwych” Nr WND-POIG.01.03.01-12-004/09 w Programie Operacyjnym Innowacyjna Gospodarka (POIG). Projekt współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego.

LITERATURA

1. Stoloff N.S., Liu C.T., Deevi S.C.: Emerging applications of intermetallics, *Intermetallics* 8, 2000, 1313–1320.
2. Liu C.T., George E.P., Maziasz P.J., Schneibel J.H.: Recent advances in B2 iron aluminide alloys: deformation, fracture and alloy design, *Materials Science and Engineering A258*, 1998, 84–98.
3. Šleboda T., Hale P., Wright R.N., Stoloff N.S., Duquette D.J.: Thermomechanical processing of P/M FeAl alloy, *Science and Technology of Powder Materials: Synthesis, Consolidation and Properties*; eds. Leon L. Shaw et.al., *Materials Science and Technology*, 2005, 55–62.
4. Šleboda T., Kane J., Wright R.N., Stoloff N.S., Duquette D.J.: The effect of thermomechanical processing on the properties of Fe-40at.%Al alloy, *Materials Science and Engineering A368*, 2004, 332–336.
5. Šleboda T.: Influence of processing history on the mechanical behavior of P/M FeAl alloys, *Proc. of the 12th International Conference Metal Forming 2008*, in: *Steel Research International* 79, 2008, 493–498).
6. Šleboda T., Krawczyk J., Madej M., Paćko M.: The microstructure and properties of FeAl alloy strengthened with Yttrium oxide, *Archives of Metallurgy and Materials/ Polish Academy of Sciences. Committee of Metallurgy, Institute of Metallurgy and Materials Science*, 2009, vol. 54 iss. 4, s. 1231–1237.
7. Guan X., Zhu S., Shibata K., Iwasaki K.: Effect of Carbon on Tensile Properties and Wear Behavior of P/M FeAl Alloy, *Materials Transactions*, Vol. 43, No. 6, 2002, 1325–1331.
8. Šleboda T., Krawczyk J., Bednarek S., Wojtaszek M., Paćko M.: Wybrane własności tribologiczne stopu z grupy FeAl, *Tribologia: teoria i praktyka*, 42, 4, 2011, 253–261.

Summary

This research was focused on high temperature tribological properties of Fe-Al alloys. Powder and cast FeAl alloy was used in this study. The influence of the alloy morphology on its tribological properties is discussed. Tribological tests were performed at 700°C. Wear and friction coefficients of the investigated materials were analysed. The differences in the mechanisms of the wear of the investigated alloys are also presented.